

PRVI POZIV

U ime Saveza ekonomista Srbije i Udruženja korporativnih direktora Srbije, imamo zadovoljstvo da Vas pozovemo na **24. Kopaonik biznis forum (KBF)**. Forum će biti održan u Kongresnom centru na Kopaoniku.

Forum se tradicionalno održava pod pokroviteljstvom predsednika Vlade Republike Srbije. Prošle godine KBF je okupio više od hiljadu učesnika, uključujući i uvažene profesore, državne zvaničnike, članove diplomatskog kora, poslovne ljude i predstavnike medija.

Organizacioni odbor je predvideo debatu o sledeće tri tematske oblasti:

7. mart 2017: Inteligentne investicije kao vid nove agilnosti Vlade posle fiskalne konsolidacije

8. mart 2017: Program realizacije reformi: razvoj infrastrukture, restrukturiranje javnog sektora i pametan rast

9. mart 2017: Održivi i inkluzivni razvoj: perspektiva industrijske politike

Tranzicija u Srbiji je počela pre više od četvrt veka, prilično davno ako se posmatra sa tačke gledišta sveta u kojem danas živimo. Nažalost, rezultati tranzicije u Srbiji, poput uvećanja privatnog sektora, podsticanja preduzetništva, jačanja konkurencije, povećanja konkurentnosti, primene modernih tehnologija, efikasnog i etičnog korporativnog upravljanja i bolje integracije u globalni lanac snabdevanja, u suprotnosti su sa očekivanjima koja su definisana na početku ovog procesa, a daleko su ispod dostignuća drugih zemalja iz Centralne i Istočne Evrope.

Nije teško uočiti da je putanja tranzicije u Srbiji nepravilna. Njena brzina varira. Doživljava uspone i padove, kreće se po cik-cak putanji. Čitav period tranzicije bio je ispunjen greškama u vidu zabluda, preceñjivanja i pogrešnih postupaka. Tranzicija kao sredstvo da se izbegne „zamka srednjeg nivoa razvijenosti“ gurnula je Srbiju u „tranzicionu zamku“, strukturnu krizu koja se nekad naziva i „tranzicionizam“ (nikada završena tranzicija).

Pravi uzroci tranzicionizma nisu samo oni koji su dobro poznati, već i oni koji nisu dovoljno proučeni. Postojanje transparentnosti u poslovnim transakcijama i vladavine prava, najvažnija je pukotina u sistemu. Kada se transparentan sistem sa vladavinom prava susretne sa svojom suprotnošću dolazi do povećanja lomljivosti sistema. Na primer, kada investitori iz sistema gde se poslovanje odvija transparentno i uz vladavinu prava radi finansiranja investicionih projekata stupe u drugačije okruženje, oni minimiziraju rizike na tri načina. Prvo, svoja potraživanja iskazuju u čvrstoj valuti kako ona ne bi mogla biti umanjena delovanjem inflacije i/ili devalvacije. Drugo, odobravaju uglavnom kratkoročne kredite tako da u kratkom roku mogu da povuku svoj novac. Treće, daju kredite posredstvom lokalnih banaka tako da bi, u slučaju da one nisu u mogućnosti da otplate dug, vlada bila primorana da preuzme njihov dug u cilju izbegavanja veće ekonomske štete. Naime, strani investitori na taj način dobijaju implicitnu garanciju od vlade. Sa takvom zaštitom od rizika, strani investitori gotovo da nisu imali potrebe da preispituju kvalitet projekata koje finansiraju. Sa druge strane, domaće banke kojima vlada upravlja i za koje garantuje, nisu raspolagale dovoljnom sposobnošću da donose promišljene odluke, naročito u slučajevima kada su podnosioci zahteva za kredit bili iz oblasti razvoja novih tehnologija i/ili investirali u kapitalno intenzivne projekte. Međutim, čim bi projekti počeli da daju nezadovoljavajuće rezultate, strani investitori bi odmah povukli svoj novac. U tom slučaju, vlada mora pognute glave da se obrati MMF-u i zatraži zajam za strukturna prilagođavanja. Druge dve velike skrivene pukotine sistema povezane su sa prevlašću politokratskog nad tehnokratskim načinom razmišljanja u upravljanju preduzećima u vlasništvu države i sa nepoznavanjem činjenice da je autput gep (nizak i stabilan) prioritetni cilj ekonomske politike.

Kašnjenje u ekonomskoj tranziciji jedan je od uzroka tranzicionizma. Usled toga, nivo dohotka u Srbiji ne konvergira sa dohodkom u EU, a trenutak u kojem ćemo moći da govorimo o paritetu još je veoma daleko. Da bi se postigla konvergencija dohotka sa EU, složena prosečna stopa rasta do 2030. godine mora biti 6%. To je gotovo neizvodljivo. Rast koji je ispod stope neophodne za konvergenciju dohotka mogao bi biti uzrok kašnjenja u političkoj integraciji sa EU i, možda, okidač krize političkog legitimiteta.

Tranziciona iskustva zemalja Centralne i Istočne Evrope su pozitivna. Tranzicija se nije dogodila preko noći, ali se odvijala mnogo brže nego u Srbiji. Zapravo, trajala je između 8 i 12 godina. Otvorena tržišna privreda i globalna integracija bile su ključne ideje u tranziciji zemalja Centralne i Istočne Evrope. Tokom tog perioda, EU i njene vrednosti, baš kao i institucije, delovale su kao ključna sidra i snažan podsticaj za reforme. Proces je dovršen 2004. godine, kada

su zemlje Centralne i Istočne Evrope u proseku ostvarile predtranzicione nivoe BDP-a u potpuno obnovljenom institucionalnom okruženju i uz makroekonomsku stabilnost.

Jasno je da je Srbija krenula EU putem, a svaka vlada, bez obzira na političku obojenost, čvrsto je isticala da će preduzeti sve što je u njenoj moći da pomogne da se ovo putovanje ubrza. U poslednje vreme, pristupanje Srbije EU smešteno je u kontekst saradnje na Zapadnom Balkanu. Posvećenost Srbije ekonomskoj integraciji i regionalnoj saradnji ne počiva na dogmi. To je pragmatičan vid konstruktivnog realizma kako bi se Srbiji, kao zemlji koja prilično kasni u tranziciji, osiguralo mesto u EU koje joj s pravom pripada. Odnosi sa susedima će biti odlučujući faktor u ovoj fazi tranzicije Srbije, pre svega u trenutku kada terorističke pretnje i nasilni nedržavni činioци menjaju globalnu bezbednosnu sliku.

U savremenom svetu, kontinuelne promene ekonomske moći uzrok su sve većih geopolitičkih tenzija. Novi realiteti u Evropskoj uniji dovode u pitanje globalizaciju i argumente koji idu u prilog otvorene i tržišne privrede. Imajući u vidu globalne ekonomske turbulencije počev od 2008. godine, pokrenuta su pitanja o tome da li je periodu globalizacije došao kraj i, samim tim, da li je većina zemalja u razvoju, poput Srbije, osuđena talac zamke srednjeg nivoa ekonomske razvijenosti. Skepticizam u pogledu pomenutih vrednosti u dramatičnom je posebno je porastao posle izlaska Velike Britanije iz EU. EU nije razbijena, ali je u ozbiljnom problemu jer neke zemlje smatraju da više nemaju nikakve koristi od integracije. Takođe, lideri pojedinih zemalja (na primer, Višegradska grupa) veruju da su njihove zemlje ozbiljno kažnjene elementima zajedničke politike, pre svega primenom principa slobode kretanja, što je podstaknuto tvrdnjom da ekonomska emigracija nije kolektivistički fenomen, već fenomen koji se odnosi na pojedince.

U novim normalnostima, EU je na prekretnici. Pored krize političkog legitimiteta izazvane prilivom izbeglica i terorizmom, lista izazova sa kojima se EU danas suočava prilično je duga. Rast duga i sve veće nejednakosti u raspodeli dohotka, nezaposlenost, konfuzija zbog eksperimentalne monetarne politike, nedovoljne investicija, pre svega u realnom sektoru i tehnološkom razvoju, troškovi koji proističu iz klimatskih promena, sve veća popularnost anti-establišment političara, pregovori o mekom izlazu Velike Britanije iz EU najveći su izazovi.

Za EU, ključno pitanje je tip zajednice. Danas postoje mišljenja koja sugerišu da globalizacija, pre svega politička, nije deo rešenja, već deo problema, i da ona samo pogoršava pomenute izazove. Ili čak, da je globalizacija glavni uzrok svih problema, ili barem nekih od njih. Zastupnici ove ideje predlažu pauzu u proširenju EU, pa čak i vraćanje na početak. U pitanju nije ideološka borba između leve i desnice, već borba intelektualne platforme koje favorizuje otvoreno društvo (globalizaciju) i platforme koja prednost daje zatvorenom društvu (deglobalizaciji).

Gde se Srbija nalazi na kraju 2016. godine? Srbija je na putu da zauvek izbegne dugoročne negativne i reverzibilne posledice tranzicionizma i kratkoročne posledice poslednje tri uzastopne recesije posle globalne ekonomske krize iz 2008. godine. Politika takozvane „štednje uz investicije“, prema ministru finansija Dušanu Vujoviću, kao konceptualne platforme za sprovođenje reformi u Srbiji sa ciljem da se prevaziđu ključne pukotine u sistemu, dala je rezultate. U periodu između naša dva Foruma, fiskalna konsolidacija je skoro dovršena. U trećem kvartalu 2016. godine Srbija je ostvarila fiskalnu ravnotežu. Očekuje se da će na kraju godine fiskalni deficit iznositi oko 2,0%, što je dva puta niže nego u 2015. godini. Fiskalni deficit je smanjen zahvaljujući merama štednje i boljem ubiranju poreza (porast u prihodima od poreza u odnosu na prethodnu godinu je 7%). Ovo je najvažnije dostignuće ekonomske politike jer fiskalna neravnoteža uvek ugrožava izgled za rast.

Rast se nalazi na pozitivnoj teritoriji. Prognozirana stopa rasta za 2016. godinu kreće se u rasponu od 2,5 do 2,7%. Glavni pokretači rasta na strani tražnje su investicije i izvoz, dok je prisutan i izvestan doprinos privatne i javne potrošnje. Na strani ponude, rast se prevashodno generiše kroz proizvodnju, građevinarstvo i poljoprivredu. Postignuta je stabilnost cena. Prognozirani indeks potrošačkih cena u odnosu na prethodnu godinu iznosi 1,0%. Dinar je stabilan, sa malom nominalnom i realnom devalvacijom. Svetska banka je najavila određena poboljšanja u poslovnoj klimi (poboljšanje u rangu za 7 mesta u Izveštaju o lakoći poslovanja – *Doing Business*), a Svetski ekonomski forum je nedavno objavio određeni napredak u globalnom indeksu konkurentnosti (za 4 mesta). Javni dug se smanjuje i sada je na nivou od 74% BDP-a. Stopa nezaposlenosti je visoka (13,6% ILO stopa nezaposlenosti), ali je trend pozitivan, naročito u segmentu nezaposlenosti mladih (36%). Učešće investicija iznosi 4,0% BDP-a, a učešće izvoza u BDP-u je u porastu i sada iznosi 35%. Trendovi su povoljni, ali rast makroekonomskih performansi nije dovoljno dobar. Bez energičnijih i dalekosežnijih reformi u državnom sektoru i bez ubrzavanja promena u institucionalnom okruženju u cilju uspostavljanja veće transparentnosti i vladavine prava, postojeća dostignuća na polju makroekonomije neće biti održiva.

Ovih dana, kreatori ekonomske politike u Srbiji tragaju za odgovorima na sledeća pitanja. Hoće li fiskalna konsolidacija biti održiva? Hoće li rast u ovoj godini biti dovoljan? U teoriji, razvoj je više od rasta. U isto vreme, ekonomija i svet u kojem živimo razvijaju se brže nego ranije. Promene su brže, ali nisu uvek u naboljem pravcu. Izazov je da nas oni koji su iza nas ne preteknu. Poslovne organizacije koje se nisu kretale dovoljno brzo i u pravom smeru više nisu u trci. U takvom okruženju, najmanje tri faktora su izvesna. Prvo, strategija pozicioniranja licem-u-lice sa okruženjem koje se menja mora konstantno da se prilagođava. Drugo, ne samo da bi napredovali, već i da bi opstali, igrači u ovakvoj konkurentskoj igri, u nekom trenutku, moraju da budu agilni. Treće, u procesu repozicioniranja prema vodećim trendovima neuspesi su neminovni.

Tranzicionizam u kojem živimo neprestano primorava ekonomiste u Srbiji na odbrambeni stav. Naravno, netačno je reći da se niko ne upušta u bitku za oporavak. Ove godine KBF pokušava da donese svež pogled na sve tri prethodno pomenute sistemske izvesnosti. Međutim, diskusija će biti usmerena ka ulozi neuspeha u pomenutoj interakciji.

Svrha strategije jeste prepoznavanje predstojeće promene i profitiranje od iste. Tajna je u tome da se bude dovoljno senzitivna, naročito u pogledu „slabih signala“ koji upućuju na „velike promene“, i da se iznova razmotri postojeća strategija. Budućnost nije daleko od nas. Ona je svakodnevno sve bliže. Opažanje slabih signala dovodi do nelinearnog razmišljanja koje pomaže bilo kojoj organizaciji, počev od preduzeća do nacionalne ekonomije, da zamisli razne moguće budućnosti i pripremi se za njih. U slučaju nacionalne ekonomije, slabi signali uključuju rane pokazatelje novih trendova u (geo)politici, tehnologiji, demografiji, platformi za vođenje ekonomske politike, životnoj sredini, kulturi itd. U slučaju Srbije, opažanje slabih signala omogućuje pravilno geopolitičko pozicioniranje, ubrzavanje procesa tranzicije, sustizanje novih trendova i ubrzavanje budućeg rasta putem inteligentnih investicija.

Agilnost je preduslov brze reakcije koja počinje jasnim razumevanjem okolnosti koje idu u prilog ili koje ugrožavaju određenu organizaciju, a nekada i jedno i drugo. Agilnost se nastavlja primenom metoda pokušaja i grešaka u vidu eksperimentisanja, osmišljavanja prototipova, testiranja i podrške. Agilnost organizaciji omogućava da bude proaktivna, umesto reaktivna, u odnosu na vodeće trendove. Budućnost je uglavnom nepredvidiva, jer je oblikuju nelinearne promene i neograničen broj slučajnih događaja koji se ponekad nazivaju „strateške prevojne tačke“. Da li to znači da je oportunistički pristup „čekati i posmatrati“ način da se izloženost riziku svede na minimum? Svakako da ne. Organizacije moraju na planirani način da reaguju na budućnost.

Strateška revizija makroekonomskih performansi Srbije pokazuje da su sposobnost određivanja prioriteta, razmatranje i postupanje po ključnim pitanjima kao što su restrukturiranje državnog sektora, izbor modela rasta, usklađivanje platforme za vođenje ekonomske politike, razvoj odgovarajućih politika u oblasti obrazovanja, nauke i zdravstva, kao i adaptivnog načina razmišljanja u društvu koje spremno prihvata neprestano usklađivanje sa vodećim trendovima doveli do određenog modela neuspeha.

Stručna debata o tranziciji Srbije među domaćim ekonomistima je intezivna. Međutim, retko se pojavljuje kao predmet diskusije na drugim mestima. Neki neuspesi daju vrednost po sebi u vidu automatskog prepoznavanja zabluda i precenjivanja dometa rešenja. Korist može biti višestruka ukoliko uspemo da izvučemo prave pouke iz svojih prošlih poraza i neuspeha. Takođe, može se mnogo izgubiti ukoliko se izvuku pogrešne pouke. Neuspeh je manje bolan kada podrazumeva snažan kratkoročan bol u zamenu za raspršen ali veliki dugoročni dobitak.

Nadamo se da će ovogodišnji Forum produbiti diskusiju i ubrzati potragu za boljim rešenjima za Srbiju i pružiti nam širu sliku globalnog i dugoročnog pogleda na problem kako bi se izbeglo ponavljanje zabluda i precenjivanja dometa predloženih rešenja. Dosta je bilo neuspeha. Težimo da iz njih izvučemo bar nekakvu korist. Nameravamo da iznesemo adekvatna objašnjenja modela neuspeha tranzicije u Srbiji sa ciljem iznošenja promišljenih ideja za popunjavanje skrivenih pukotina u sistemu. Svestrane reforme zahtevaju brižljivu analizu, a ponekad i neumornu posvećenost detaljima. Takve reforme je uvek teško plasirati u javnosti, te su stoga neprivlačne za političare. No, bez njih, postojeće pukotine će se samo dodatno produbiti. Štaviše, ako se bude učilo na greškama drugih, stopa prinosa na neuspeh će se globalno uvećati.

U slučaju Srbije, godina 2017. će biti stratezijska prevojna tačka jer se očekuje ubrzavanje procesa pristupanja EU. Međutim, godina 2020. koja je prognozirana kao godina u kojoj će se završiti meki izlazak Velike Britanije iz EU, biće politička prekretnica za EU, a samim tim i za Srbiju.

Da bi se uhvatio neophodan zamah za buduće reforme, Srbija mora da se pozabavi najvećim neuspesima iz prošlosti. Naime, Srbija mora da definiše jasan geopolitički položaj. Srbija želi efikasnu, održivu i inkluzivnu ekonomiju, kao i ekonomiju integrisanu u globalni lanac vrednosti, ali bez nepotrebnih rizika i nedopustivog ponašanja. To neće biti lako postići, ali će se trud istinski isplatiti. Treba da imamo u vidu da se dobra ekonomija ne može razdvojiti od dobre politike. Zbog toga se ova oblast ponekad naziva i politička ekonomija. Pored toga, moramo i da prepoznamo da institucije u takvoj ekonomiji imaju uticaj samo pod uslovom da je politika razumno dobro uravnotežena. Duboke neravnoteže mogu dovesti do promene političkog mišljenja koja može da nadvlada svaku instituciju koja postavlja ograničenja. Bez obzira na stepen razvijenosti institucija, privreda će patiti od strukturnih neravnoteža ako politika postane neuravnotežena ili ispunjena političkim uskim grlima.

Lajtmotiv KBF-a jeste da se dobiju relevantni odgovori kroz razgovore o relevantnim detaljima iz relevantnih perspektiva. Ne nameravamo da ponavljamo razloge „za i protiv“, već da razmotrimo pojedinosti u kojima se kriju objašnjenja. Na kraju krajeva, đavo je u detaljima. Polazeći od strateške vizije, kroz pravnu i finansijsku formulaciju iste, dolazimo do pojedinosti u kojima se kriju objašnjenja. To, naravno, ne znači da će KBF uspeti da obuhvati sve aspekte kompleksnog procesa reforme sistema. Iako makroekonomska stabilnost neće biti izostavljena, u fokusu

analize ovog puta će se naći mikroekonomska ili poslovna perspektiva. Pored toga, ne smemo zaboraviti da će sprovođenje svestranih reformi zahtevati promenu načina razmišljanja i odgovarajuću političku preduzimljivost.

U narednom periodu, Srbija će morati u velikoj meri da se angažuje na polju davanja odgovora na određena kritična pitanja. Kako ekonomija može da se oslobodi zavisnosti od duga i uvoza? Da li treba da stvorimo snažniju realnu ekonomiju da bismo zaštitili ljude tokom perioda restrukturiranja i da ne bismo kaznili obrazovane mlade ljude? I, naravno, kako restrukturirati finansijski sektor tako da se resursi i rizici efikasno alociraju?

U procesu strukturiranja reformi, postoji mogućnost da se pogrešno shvati da je jedina istinski sigurna nacionalna ekonomija ona koja omogućava makroekonomsku stabilnost, uglavnom svedenu na stabilnost cena i deviznog kursa. Međutim, takav sistem podstiče inkrementalni rast, a samim tim i *status quo*. U dugoročnoj perspektivi, a naročito imajući u vidu strukturne neravnoteže iz prošlosti, kao i ogromne izazove s kojima se suočava globalna ekonomija, pristajanje na *status quo* moglo bi biti najveći od svih rizika, jer će nas učiniti nesposobnima da se prilagodimo kako bismo odgovorili na predstojeće izazove. U ovoj fazi razvoja, ono što Srbiji zaista treba jeste infrastruktura koja je usklađena sa standardima EU, efikasna realna ekonomija i dinamičan finansijski sektor, ali bez nepotrebnog rizika i nedopustivog ponašanja. Jedna od najvećih grešaka u prošlosti bila je uverenje da će čim zemlja razvije institucionalni okvir zasnovan na platformi za vođenje neoliberalne politike, politički uticaj biti obuzdan. Vreme je da uvidimo da institucije imaju uticaj samo pod uslovom da je politika razumno uravnotežena. Bez obzira na stepen razvijenosti institucija, privreda će ostati zarobljena u tranzicionizmu ako političari steknu previše uticaja.

Naravno, ne postoji magično rešenje. Reforme će zahtevati brižljivu analizu konteksta, a ponekad i neumornu posvećenost detaljima. Razgovaraćemo o mogućim reformama sa fokusom na opšta mesta. Ukoliko se implementiraju, one će iz korena promeniti srpsku ekonomiju i udaljiti je od putanje regresije. Takve reforme će zahtevati da društvo promeni način života, način rasta i način donošenja odluka.

Situacija u spoljašnjem okruženju nije samo zahtevna, već je nekad i ohrabrujuća. Danas postoje dva važna razloga za nadu. Prvo, industrijska revolucija 4.0 neprestano nudi amalgame digitalnih tehnologija i fizičkih tehnologija u razvoju koji podstiču konkurentnost. Tehnološke promene su uvek potencijalno rešenje za nove izazove u svetu. Drugo, uspešna implementacija nove platforme za vođenje ekonomske politike zasnovane na novim industrijskim politikama u velikom broju zemalja u razvoju ohrabruje kreatore politika širom sveta. Još jednom da ponovimo, iz nove platforme za vođenje ekonomske politike možemo mnogo da dobijemo ako uspemo da izvučemo prave pouke iz prošlih neuspeha.

U nadi da ćete uspeti da uskladite svoje obaveze i date vredan doprinos rešavanju pomenutih pitanja, pozivamo Vas da učestvujete u ovom interaktivnom događaju koji teži da bude istinski praznik za ekonomiste i poslovne ljude, kao i izvor upotrebljivih ideja za kreatore politika. Pojedini posmatrači pretpostavljaju da KBF neće pružiti mnogo više od godišnjeg izveštaja i zapovesti sa vrha. Mi verujemo da u svakom činjenju ili nečinjenju ima skrivenih vrednosti. Ove vrednosti uvek pronadu način da se nekako iskažu. Štaviše, ideje teku kroz događaje Foruma, čineći „Kopaonik konsenzus“ i postavljajući temelj za istinsku buduću saradnju. Isto tako, procenićemo i stanje postupaka na koje smo se obavezali na prošlogodišnjem Forumu i popločati put za sledeći.

Kao organizatori Foruma, želimo da održavamo i negujemo saradnju između relevantnih učesnika i na taj način ponudimo interaktivnu platformu u sklopu koje postoji dijalog, rasprava, razmena mišljenja i širenje stručnih znanja. Cilj nam je da se pozicioniramo kao pravi pokretač novih ideja u Srbiji. Naravno, izbor je na Vama!

Aleksandar Vlahović
Predsednik
Savez ekonomista Srbije

Prof. Dragan Đuričin
Predsednik
Udruženje korporativnih direktora Srbije